

ЕВРО-АЗИАТСКАЯ АККРЕДИТАЦИОННАЯ АССОЦИАЦИЯ
EURO-ASIAN ACCREDITING ASSOCIATION

Богословские размышления
Theological Reflections

СПЕЦИАЛЬНЫЙ ВЫПУСК

2016

БОГОСЛОВСКИЕ *размышления*

17/2016 ЕВРО-АЗИАТСКИЙ ЖУРНАЛ БОГОСЛОВИЯ. СПЕЦВЫПУСК

ISSN 2415-783X

РЕФОРМАЦИЯ: восточноевропейские измерения

REFORMATION 500
ECCLESIA SEMPER REFORMANDA

РЕДКОЛЛЕГИЯ

Главный редактор:

Роман Соловий, *Львов, Украина*

Члены редколлегии:

Александр Гейченко, *Одесса, Украина*

Денис Кондюк, *Киев, Украина*

Питер Пеннер, *Австрия*

Геннадий Пшеничный, *Краснодар,
Россия*

EDITORIAL COMMITTEE

Editor-in-Chief:

Roman Soloviy, *L'viv, Ukraine*

Editorial Committee Members:

Oleksandr Geychenko, *Odessa, Ukraine*

Denis Kondyuk, *Kiev, Ukraine*

Peter Penner, *Austria*

Gennady Pshenichny, *Krasnodar,
Russia*

Theological
Reflections

EDITION PREPARED
BY SLAVIC
RESEARCH
AND RESOURCE
CENTRE

17/2016 EURO-ASIAN THEOLOGICAL JOURNAL. SPECIAL ISSUE

EURO-ASIAN ACCREDITING ASSOCIATION
ЕВРО-АЗИАТСКАЯ АККРЕДИТАЦИОННАЯ АССОЦИАЦИЯ

О ЖУРНАЛЕ * ABOUT JOURNAL

«БОГОСЛОВСКИЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ: Евроазиатский журнал богословия»

издается Евро-Азиатской аккредитационной ассоциацией евангельских учебных заведений и представляет собой межвузовское периодическое издание, имеющее цель ознакомить современный христианский мир с богословской мыслью в Евразии. В нем публикуются богословские статьи авторов евангельской традиции, связанных со странами Восточной Европы.

Тематически работы, помещенные в журнале, охватывают различные области богословия: библеистику, систематическое и практическое богословие, экклезиологию, историю христианства, богословское образование и др. Статьи публикуются в авторской редакции с их полным переводом на английский язык, с сохранением копирайта автора.

Кроме продолжающихся регулярных выпусков издаются специальные выпуски в виде тематических сборников научно-богословских статей и материалов конференций, подготовленных отдельными евангельскими учебными заведениями в качестве богословских трудов христианских школ. Журнал выходит два раза в год. Основан в 2002 году; издается с 2003 года.

Мнения авторов и их богословские позиции могут не совпадать с мнением редколлегии и руководства ЕААА.

* * *

“THEOLOGICAL REFLECTIONS: Euro-Asian Journal of Theology”

is published by the Euro-Asian Accrediting Association as an inter-theological school periodical, intended to acquaint the contemporary Christian world with theological thought in Eurasia. It publishes theological articles by authors in the evangelical tradition who are connected to the countries of the former Soviet Union.

The subjects of the articles appearing in the journal encompass various aspects of theology. The articles are edited by the authors, with an English translation that is also prepared by the author.

The journal is issued twice a year. The Journal was founded in 2002.

The opinions and theological position of a given author do not necessarily coincide with the opinions of the Editorial Committee and the leadership of the EAAA.

© Евро-Азиатская аккредитационная ассоциация, 2016.

© Euro-Asian Accrediting Association, 2016.

При перепечатке материалов, обязательна ссылка на журнал «Богословские размышления»/«Theological Reflections».

Журнал заснований Євро-Азіатською Акредитаційною Асоціацією.

Журнал зареєстрований в Управлінні у справах преси та інформації

Одеської облдержадміністрації. Серія та реєстраційний номер: Од 797 від 11 вересня 2002 р.

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Роман СОЛОВИЙ</i> Предисловие	11
-------------------------------------	----

I. ИСТОРИЧЕСКИЕ ПУТИ РЕФОРМАЦИИ В ВОСТОЧНОЙ ЕВРОПЕ

<i>Вікторія ЛЮБАЩЕНКО</i> «Православна Реформація» у Київській митрополії: за і проти	20
<i>Юрій БАЧИЩЕ</i> Реформационные интенции в деятельности канцлера Великого княжества Литовского Остафея Воловича	36
<i>Володимир БУРЕГА</i> Вивчення протестантських конфесій в Київській духовній академії у ХІХ – на початку ХХ ст.	47
<i>Антоний БОКУН</i> Сила и слабость Реформации в Восточной Европе	57
<i>В'ячеслав ГОРПИНЧУК</i> Українське лютеранство як східноєвропейський вимір Реформації	68
<i>Владимир ПОПОВ</i> «Евангельский клич» И. С. Проханова как проект и попытка реализации идеи Реформации в движении православных обновленцев начала 20-х годов ХХ века	79
<i>Іван ОСТАЩУК</i> Прикарпатська Атлантида: німецько-лютеранські спільноти Коломиї та Станіслава (ХІХ – 1-ша пол. ХХ ст.)	91
<i>Роман СКАКУН</i> Нарцис Гумінський і Православна Євангельська Апокаліпсична Церква: забута українська Реформація	99
<i>Юлія НОВАК-ГОЛУБЄВА</i> Специфіка діяльності релігійних меншин в Україні у 1920-х рр. на прикладі Волино-Житомирського регіону	111

СОДЕРЖАНИЕ

<i>Наталья КРЮКОВА</i> Из истории адвентистских общин в первой трети XX века на территории современного Закарпатья	117
<i>Татьяна НИКОЛЬСКАЯ</i> Особенности развития протестантского самиздата в СССР (1960-е – 1980-е гг.)	131
<i>Василь НОВАКОВЕЦЬ</i> Відгомін ідей Реформації у діяльності Всесоюзної Ради ЄХБ	141

II. РЕФОРМАЦИЯ И РАЗВИТИЕ БОГОСЛОВИЯ

<i>Александр САРАПИН</i> Учение о религии в текстах сочинений Речи Посполитой	156
<i>Михаил ЧЕРЕНКОВ</i> Евангельская Реформация и будущее христианства: проект Владимира Марцинковского	168
<i>Анатолий ДЕНИСЕНКО</i> Интеллектуальные корни секуляризации пост-реформационной Европы: исторические, философские и теологические аспекты проблемы	180
<i>Иван МАКАРЕНКО</i> Богословское наследие И. В. Каргеля в контексте евангельского движения в России и Восточной Европе	186
<i>Mary RABER (Мэри Рэйбер)</i> “Sparks of Truth”: I. S. Prokhanov and the Bohemian Reformation	194
<i>Наталія ХРОМ'ЯК</i> Неоортодоксія Карла Барта як спроба повернення до витоків протестантського богослов'я	204
<i>Андрій ДУДЧЕНКО</i> Принципи літургійної теології Олександра Шмемана: до питання реформ у Православній Церкві	213

СОДЕРЖАНИЕ

Роман СОЛОВИЙ

Християнське богослов'я перед викликом постмодернізму:
методологічний та радикальний підходи до взаємодії 222

Владимир ГОРБЕНКО

Понятие интертекстуальности как инструмент описания
и категоризации современных методологических подходов
в области изучения использования Писания апостолом
Павлом в современном протестантизме 234

III. СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ИЗМЕРЕНИЯ РЕФОРМАЦИОННЫХ ПРОЦЕССОВ

Галина МЕДНИКОВА

Реформация и новые горизонты станковой живописи 250

Евгений ГОНЧАРЕНКО

Музыкальные реформы М. Лютера и их следы в
реформаторской деятельности И. С. Проханова 260

Елена СТЕПАНОВА

Лев Толстой и протестантизм 267

Володимир ВОЛКОВСЬКИЙ

Ідея Реформації в українській соціально-політичній думці
XIX ст. на прикладі М.П. Драгоманова 283

Ольга СПИС

Пізній протестантизм в Україні в процесі пострадянських
внутрішньо-інституційних суспільних трансформацій 302

Константин ТЕТЕРЯТНИКОВ

Протестантская этика в социально-политическом контексте
Украины: от Макса Вебера к украинским реалиям 316

Иван ГУЦУЛ

Христианская символика в сакральной архитектуре протестантов
Украины — визуальное выражение духовности верующих 327

Ліна БОРОДИНСЬКА

Культура життя євангельських віруючих міжвоєнної Польщі 346

CONTENTS

<i>Roman SOLOVIY</i>	
Introduction	11
I. HISTORIC PATHS OF THE REFORMATION IN EASTERN EUROPE	
<hr/> <hr/>	
<i>Victoria LYUBASHCHENKO</i>	
The «Orthodox Reformation» in the Kiev Metropolitanate: For and Against	20
<i>Yuri BACHYSHCHA</i>	
Reforming Tendencies in the Activity of Ostafeĩ Vollovich, Chancellor of the Great Principality of Lithuania	36
<i>Volodymyr BUREHA</i>	
The Study of Protestant Denominations in the Kiev Theological Academy in the Nineteenth – Early Twentieth Century	47
<i>Antoni BOKUN</i>	
The Strength and Weakness of the Reformation in Eastern Europe	57
<i>V'yacheslav HORPYNCHUK</i>	
Ukrainian Lutheranism as an East-European Dimension of the Reformation	68
<i>Vladimir POPOV</i>	
The "Evangelical Challenge" of I. S. Prokhanov as a Project and Attempt to Realize the Idea of Reformation in the Orthodox Renewal Movement at the Beginning of the 1920s.	79
<i>Ivan OSTASHCHUK</i>	
Trans-Carpathian Atlantis: German-Lutheran Communities of Kolomyia and Stanislav (XIX – early XX century)	91
<i>Roman SKAKUN</i>	
Narcissus Guminski and the Orthodox Evangelical Apocalyptic Church: The Forgotten Ukrainian Reformation	99
<i>Yuliia NOVAK-GOLUBIEVA</i>	
The specifics of religious minorities in Ukraine on the example of Volyn and Zhytomyr region in the 1920s	111

CONTENTS

<i>Nataliya KRUKOVA</i> From the History of Adventist Congregations during the First Third of the Twentieth Century in the Territory of Contemporary Trans-Carpathia	117
<i>Tatyana NIKOLSKAYA</i> The Singular Development of Protestant Samizdat in the USSR (1960 –1980)	131
<i>Vasyl NOVAKOVETS</i> The Echo of Reformation Ideas in the All-Union Council of the ECB	141

II. THE REFORMATION AND THE DEVELOPMENT OF THEOLOGY

<i>Aleksandr SARAPIN</i> Teaching on Religion in the Texts of Socinians in Rzeczpospolita	156
<i>Mykhailo CHERENKOV</i> Evangelical Reformation and the Future of Christianity: Vladimir Martsinkovskiy's Project	168
<i>Anatoliy DENYSENKO</i> The Intellectual Roots of Secularization in Post-Reformation Europe: Historical, Philosophical, and Theological Aspects of the Problem	180
<i>Ivan MAKARENKO</i> The Theological Legacy of I. V. Kargel' in the Context of the Evangelical Movement in Russia and Eastern Europe	186
<i>Mary RABER</i> “Sparks of Truth”: I. S. Prokhanov and the Bohemian Reformation	194
<i>Nataliya KHRUMIAK</i> The Neo-Orthodoxy of Karl Barth as an Attempt to Return to the Sources of Protestant Theology	204
<i>Andriy DUDCHENKO</i> Aleksandr Shmeman's Principles of Liturgical Theology: Toward the Issue of Reform in the Orthodox Church	213

CONTENTS

Roman SOLOVIY
The Challenge of Postmodernism to Christian theology:
Methodological and Radical Strategies of Engagement 222

Vladimir GORBENKO
Intertextuality as a Tool to Describe and Categorize Modern
Methodological Approaches in the Study of the Use of Scripture
by the Apostle Paul in the Modern Protestantism 234

III. THE SOCIO-CULTURAL DIMENSIONS OF REFORMATION PROCESSES

Galina MEDNIKOVA
The Reformation and the New Horizons the Easel Painting 250

Evgeniy GONCHARENKO
The Musical Reforms of Martin Luther and their Traces in the
Reformation Activity of I. S. Prokhanov 260

Elena STEPANOVA
Leo Tolstoy and Protestantism 267

Wolodymyr WOLKOWSKI
The Idea of Reformation in Ukrainian Social-Political
Thought During the XIX Century According to the Example
of M. Dragomanov 283

Olga SPYS
Late Protestantism in Ukraine in the Process of Post-Soviet
Internal-Institutional Social Transformations 302

Konstantin TETERIATNIKOV
Protestant Ethics in the Socio-Political Context of Ukraine:
from Max Weber to Ukrainian Reality 316

Ivan HUTSUL
Christian Symbolism in Protestant Sacred Architecture –
The Visual Expression of the Spirituality of Believers 327

Lina BORODINSKA
The Cultural Life of Evangelical Believers During War Period in Poland 346

ПРЕДИСЛОВИЕ

В октябре 2017 года христианский мир будет отмечать пятисотлетие начала движения Реформации, приведшей к глубоким изменениям всего христианства. Реформация и рожденный ею протестантизм оказали существенное влияние на формирование всех аспектов нашей цивилизации — формы частной и общественной жизни, социально-экономические структуры, политические институты, культурные модели, образование, научные идеи и художественные формы выражения. Являясь событием всеобъемлющего исторического значения, Реформация, тем не менее, в своей основе носила религиозный характер, в центре ее исканий была взаимосвязь человека с Богом, его отношение к себе, к своим братьям и к миру. Таким образом, празднование юбилея Реформации предоставляет уникальную возможность переосмыслить исторический путь протестантизма и его влияния на развитие христианства и всей западной цивилизации, а также по-новому оценить значение реформационного наследия для современности, задаться вопросом о его творческой рецепции в поиске ответов на нынешние вызовы для христианского богословия и свидетельства. Грядущий юбилей приглашает разные течения христианства к диалогичной встрече и совме-

стной ответственной рефлексии о фундаментальных вопросах веры, философии, культуры в современном мире.

Предлагаемый вашему вниманию специальный выпуск журнала «Богословские размышления» является публикацией основных докладов Второй международной научно-практической конференции «Реформация: восточноевропейские измерения», проходившей 13-15 апреля 2016 г. в Национальном университете «Острожская академия» Конференция проходила в рамках программы мероприятий Ресурсно-исследовательского центра ЕААА «Реформация 500», посвященной грядущему юбилею зарождения протестантизма*. В конференции приняли участие почти девяносто ученых, представляющих научные и богословские центры Украины, Беларуси, России, Молдовы, Литвы и США. Местом проведения мероприятия был избран древний украинский город Острог. Благодаря открытой в 1576 г. Острожской академии, город на протяжении веков являлся выдающимся центром науки, культуры и просвещения, а также уникальным примером религиозной толерантности и веротерпимости. Примечательно, что именно стены возрожденного в 1994 г. университета гостеприимно приняли участни-

* Первая конференция РИЦ ЕААА в рамках программы мероприятий, посвященных празднованию 500-летия Реформации, состоялась в г. Вильнюс (Литва) 24-25 апреля 2015 г. под названием «Реформация: история и современность». Материалы конференции были опубликованы в специальном выпуске журнала «Богословские размышления» за 2015 г.

ков конференции, цель которой состояла в активизации исследований истории реформационных движений в восточноевропейском контексте, а также их роли в церковных преобразованиях и общественно-культурных процессах постреформационного периода. Особенностью данной конференции является то, что на ней предпринимается попытка объединить возможности научного, философского и богословского подходов для поиска ответов на сложные вопросы истории славянского протестантизма, его потенциала в решении актуальных проблем нашего времени.

Доклады, вошедшие в сборник, представляют спектр актуальных теоретико-методологических и исследовательских направлений формирующих предметное поле исследований истории, богословия и социокультурного наследия восточноевропейского протестантизма, его влияния на религиозные и общественные процессы региона.

Рассматривая отдельные направления представленных на конференции научных работ, прежде всего необходимо обратить внимание на блок исторических докладов. Профессор Украинского католического университета **В. И. Любащенко**, в контексте экуменического взгляда на церковную историю, основательно раскрыла значение понятий «протестантская Реформация» и «католическая Реформа», сосредоточив особенное внимание на реформаторских процессах в Киевской митрополии XVI–XVII вв., направленных на восстановление ее общественного статуса, аккумуляцию духовного достояния и

интенсификацию церковной жизни. Проблематика истории реформационных движений в начале Нового времени преобладала в докладах белорусских ученых. В частности, **А. И. Бокун** поделился результатами собственных исследований, касающихся причин начального успеха и последующего угасания реформационных процессов в Восточной Европе, а **Ю. А. Бачище** рассказал о реформаторских интенциях в деятельности канцлера Великого княжества Литовского Остафея Воловича.

Отдельная группа работ посвящена особенностям развития протестантских церквей в западноукраинском контексте в 1920 – 1930-х гг. В частности, был проанализирован исторический путь немецко-лютеранских общин Коломыи и Станислава (профессор Национального педагогического университета им. М.П. Драгоманова **И. Б. Остащук**), специфика деятельности религиозных меньшинств Волынского-Житомирского региона (преподаватель Национального университета «Острожская академия» **Ю. Новак-Голубева**), адвентистское движение в первой трети XX века на территории современного Закарпатья (**Н. Р. Крюкова**).

Несколько докладов очертили специфику религиозной деятельности протестантских конфессий в советскую эпоху. Так, санкт-петербургский историк **Т. К. Никольская** исследовала эволюцию протестантского самиздата (1960-е – 1980-е гг.), как важного аспекта протестантской субкультуры в СССР, а преподаватель Украинской баптисткой теологической семинарии **В. П. Новаковец**, на

материалах журнала ВСЕХБ «Братский вестник», продемонстрировал основные тенденции в рецепции идей Реформации в движении евангельских христиан-баптистов.

Особое внимание привлекла группа докладов, рассматривающих вопросы истории межконфессионального диалога и взаимодействия в протестантском контексте. Так, **В. А. Попов**, преподаватель истории и теологии Московского института духовной музыки, предложил интересный анализ влияния идей И.С. Проханова на движение православных обновленцев нач. 20-х годов XX века; епископ Украинской Лютеранской Церкви **В. В. Горпинчук** обратил внимание на творческое сочетание протестантского богословия и православных литургических традиций в богослужбной практике украинского лютеранства; научный сотрудник Института истории Церкви Украинского католического университета **Р. Л. Скакун** осветил исторический путь, вероучительные и богослужбные особенности Православной евангельской апокалиптической церкви, возникшей как эсхатологическое движение за евангельскую реформу Католической церкви; проректор Киевской духовной академии УПЦ **В.В. Бурег** очертил основные вехи изучения протестантских конфессий в Киевской духовной академии в XIX – начале XX в.

Второй большой блок докладов посвящен богословскому наследию восточноевропейского протестантизма. Прежде всего, необходимо отметить основательный анализ учения о религии в текстах сочинений Речи Посполитой, а также влияние сочини-

анского наследия на формирование тех идей и концепций, которые получили признание в тогдашнем европейском интеллектуальном сообществе, предложенный доцентом Киевского национального университета им. Тараса Шевченко **А. В. Сараниным**. Одной из центральных проблем, дискутируемых на конференции, был вопрос о развитии христианства в пост-реформационном, а также пост-христианском мире. В частности, богослов **А. В. Денисенко** обратился к интеллектуальным корням секуляризации пост-реформационной Европы, а **Р. П. Соловий** привлек внимание к тем стратегиям взаимодействия современного христианского мышления с философией постмодернизма, которые предлагает континентальная философия религии. Интересный доклад о понятии интертекстуальности как современном методологическом инструменте в протестантской герменевтике предложил запорожский богослов **В. Горбенко**.

Особый интерес вызвал доклад профессора Украинского католического университета **М. Н. Черенкова**, представившего результаты своего исследования проекта В. Марцинковского в ракурсе взаимосвязи евангельской Реформации и будущего христианства. Как убедительно показал докладчик, проект Реформации В. Марцинковского представляется пророческим и актуальным уже тем, что он открывает надконфессиональную перспективу, отвечающую и традиционному межконфессиональному многообразию региона, и пострелигиозным настроениям нашего времени. О роли личности в развитии хри-

стианского богословия шла речь и в дальнейших докладах, посвященных богословскому наследию И. В. Каргеля (проректор Санкт-Петербургского христианского университета **И. И. Макаренко**), И. С. Проханова (преподаватель Одесской богословской семинарии ЕХБ **Мэри Рейбер**), К. Барта (декан Львовской богословской семинарии ХВЕ **Н. Л. Хромьяк**). Православный богослов о.А. **Дудченко** раскрыл главные особенности концепции литургического богословия Александра Шмемана как возможного направления дальнейшей реформы литургической и церковной жизни православия.

В третьем блоке статей изучаются разнообразные аспекты социокультурного влияния Реформации и протестантизма. Профессор НПУ имени М. П. Драгоманова **Г. С. Медникова** обратила внимание на воздействие реформационного наследия на становление новых горизонтов европейской станковой живописи. В качестве примера была использована эстетико-художественная концепция осмысления мира в творчестве Иеронима Босха и Питера Брейгеля Старшего. Ряд докладов был посвящен проблемам рецепции и творческого осмысления идей Реформации известными представителями восточно-европейской культуры. В частности, главный научный сотрудник Института философии и права Уральского отделения РАН **Е. А. Степанова** через анализ художественных и религиозно-философских произведений Л. Н. Толстого раскрыла взаимосвязь творчества известного мыслителя и богословия протестантизма; научный со-

трудник Института философии им. Г. С. Сковороды НАН Украины **В. П. Волковский** исследовал влияние идей Реформации на творчество украинского политического мыслителя XIX столетия М. Драгоманова. История и опыт Реформации, протестантизма были для него примером и источником ответов на современные ему темы и дискуссии.

Ректор Института духовной музыки **Е. С. Гончаренко** изложил интересный доклад о влиянии музыкальных реформ М. Лютера на реформаторскую деятельность И. С. Проханова. Искусствоведческую проблематику продолжил преподаватель Каменец-Подольского национального университета **И. А. Гуцул** в своем докладе, посвященном анализу христианской символики в сакральной архитектуре протестантов Украины. Докладчик подчеркнул, что стремление реализовать реформаторские идеи богословия в повседневной жизни евангельских общин привело к новым подходам в понимании образа протестантского храма, его символов и значения самого храма в жизни верующего.

Два последних доклада повернули дискуссию в социально-этическое проблемное русло. В частности, **К. Тетерятников** рассмотрел возможные сферы применения достижений протестантской трудовой этики в украинских реалиях, а доцент Государственного экономико-технологического университета транспорта **О. А. Спыс** проанализировала роль традиционных и новых протестантских церквей в формировании гражданского общества в Украине.

Организаторы конференции выражают надежду, что данный сборник научных статей станет объектом дискуссий и импульсом для новых научных исследований истории реформационных движений в восточноевропейском контексте.

Кроме участия в научных дискуссиях участникам конференции была предоставлена возможность ближе познакомиться с историческим наследием Острога, музеями и историческими достопримечательностями города. Завершилась конференция праздничным вечером. Известные музыкальные произведения, воодушевлённые Реформацией, мастерски исполнял Киевский симфонический

оркестр и хор под управлением **Весы Дженсена**. С речами об историческом и непреходящем значении Реформации выступили президент ЕААА **С. В. Санников** и научный сотрудник РИЦ **М. М. Мокиенко**.

Конференция завершилась, но празднование будущего юбилея Реформации только начинается. Вскоре состоятся новые события в рамках программы ЕААА «Реформация 500» – круглые столы, просветительские поездки, научные семинары и конференции, культурно-художественные мероприятия. Все новости на сайте: reformation500.e-aaa.info.

Роман Соловий

Руководитель Ресурсно-исследовательского центра ЕААА

ІНФОРМАЦІЯ ОБ АВТОРАХ

Юрій Бачище,

кандидат исторических наук, доцент Европейского гуманитарного университета (Минск, Беларусь).

Антоний Бокун,

пастор церкви ХВЕ «Иоанн Предтеча» (Минск, Беларусь).

Ліна Бородинська,

кандидат історичних наук, завідувач кафедри гуманітарно-соціальних дисциплін Рівненського інституту Університету «Україна» (Рівне, Україна).

Володимир Бурега,

кандидат богослов'я, кандидат історичних наук, проректор з науково-богословської роботи Київської духовної академії та семінарії Української Православної Церкви (Київ, Україна)

Влодимир Волковський,

кандидат філософських наук, молодший науковий співробітник Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України (Київ, Україна)

Евгений Гончаренко,

профессор Сэмфордского Университета, ректор Института Духовной Музыки (Москва, Россия).

Владимир Горбенко,

магистр богословия, заместитель ректора по учебной части Запорожского библейского колледжа и семинарии (Запорожье, Украина).

Вячеслав Горпинчук,

доктор богослов'я Н. С., єпископ, Українська Лютеранська Церква, (Київ, Україна).

Иван Гуцул,

кандидат искусствоведения, старший преподаватель кафедры декоративно-прикладного искусства и реставрации произведений искусства Каменец-Подольского национального университета им. Ивана Огиенка (Каменец-Подольский, Украина).

Анатолій Денисенко,

магистр богословия и магистр философии, аспирант Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Киев, Украина).

Андрій Дудченко,

аспірант, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна).

ІНФОРМАЦІЯ ОБ АВТОРАХ

Наталія Крюкова,

магістр історії, учитель християнської школи, керівник інформаційного відділу церкви АСД «Еммануїл» (Мукачеве, Україна).

Вікторія Любашенко,

доктор філософських наук, професор Українського католицького університету (Львів, Україна).

Іван Макаренко,

кандидат філософських наук, проректор і викладач Санкт-Петербурзького християнського університету (Санкт-Петербург, Російська Федерація).

Галина Медникова,

доктор філософських наук, професор кафедри культурології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, (Київ, Україна).

Татьяна Никольская,

кандидат історических наук, старший викладач Санкт-Петербурзького християнського університету (Санкт-Петербург, Російська Федерація).

Юлія Новак-Голубєва,

аспірант та викладач кафедри релігієзнавства і теології Національного університету «Острозька академія» (Острог, Україна).

Василь Новаковець,

магістр біблійно-богословських досліджень, координатор магістерської програми, Українська баптистська теологічна семінарія (Львів, Україна).

Іван Остащук,

доктор філософських наук, професор кафедри культурології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна).

Владимир Попов,

магістр богослов'я, викладач історії і теології Московського Інституту Духовної Музики (Тамбов, Російська Федерація).

Мэри Рэйбер (Mary Raber),

Ph.D (докторська ступінь в області історії), миссионер ISW, викладач, Одеська богословська семінарія (Одеса, Україна).

ІНФОРМАЦІЯ ОБ АВТОРАХ

Александр Сарапин,

кандидат философских наук, доцент кафедры религиоведения философского факультета Киевского национального университета им. Тараса Шевченко (Киев, Украина).

Роман Скакун,

кандидат історичних наук, наук. співр. Інституту історії Церкви Українського католицького університету (Львів, Україна).

Роман Соловий,

кандидат исторический наук, руководитель Ресурсно-исследовательского центра Евро-Азиатской аккредитационной ассоциации (Львов, Украина).

Ольга Спис,

кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та історії науки і транспорту Державного університету інфраструктури і технологій (Київ, Україна).

Елена Степанова,

доктор философских наук, главный научный сотрудник Института философии и права Уральского отделения РАН (Екатеринбург, Российская Федерация).

Константин Тетерятников,

аспирант богословия в Национальном педагогическом университете им. П.Н. Драгоманова, сотрудник Ассоциации «Духовное возрождение» (Киев, Украина).

Наталія Хром'як,

магістр релігієзнавства, магістр Біблії та богослов'я, декан стаціонарного відділення ЛБС, магістрант Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Львів, Україна).

Михаил Черенков,

доктор философских наук, профессор кафедры философии Украинского католического университета (Львов, Украина).

Пізній протестантизм в Україні в процесі пострадянських внутрішньо-інституційних суспільних трансформацій

Ольга СПИС

© О. Спис, 2016

«Богословские размышления» №17, 2016 / Спецвыпуск «Реформация: восточноевропейские измерения», с. 302-315

Анотація

Стаття присвячена дослідженню характеру, напрямів та динаміки інституціоналізаційних змін пізнього протестантизму в процесі трансформації українського суспільства. Виснувано, що зміст еволюції пізнопротестантських спільнот в Україні в перші півтора десятиліття функціонування в умовах релігійної свободи визначає їх послідовна інституціоналізація та десектанізація.

Виявлено і досліджено зміни в процесі внутрішньоінституційних трансформацій, а також з'ясовано специфіку адаптивної здатності пізнього протестантизму до нових соціальних, політичних і культурних реалій українського соціуму.

Проблеми, з якими зіткнулася протестантська спільнота на шляху подолання свідомості «гетто», а також у зв'язку з гострим «дефіцитом» кадрів; несформованістю інституту лідерства, необхідністю самозбереження традицій, фінансовою залежністю від зарубіжних центрів та неконкурентноспроможністю світським ЗМІ через півтора десятиліття релігійної свободи поволи почали знаходити позитивне вирішення. Проте Церква стала перед новою, і як з'ясувалося найсерйознішою загрозою, секуляризаційною хвилею, захист від якої стало нагальним завданням як традиційних, так і нових протестантських громад.

Доба постмодернізму і релігійної свободи в країні змушує українських протестантів розставити правильні акценти у визначенні «первинне-вторинне», без чого протестантська церква, що завжди керувалася прин-

Abstract

This article investigates character, tendency and dynamic of institutional changes of Late Protestantism in the process of Ukrainian society transformation during the 1990s XX – early XXI. It is concluded that presence of evolution in Late Protestant Ukrainian communities in the first fifteen years of functioning in religious liberty environment determines their sequential institutionalization and de-sectanization.

Changes in the process of internal institutional transformation were disclosed and investigated so as the specifics of adaptive capacity of Late Protestantism to the new social, political and cultural realities of the Ukrainian society.

Problems faced by Protestant community in overcoming the consciousness of «ghetto», as well as with the severe «shortage of staff, regosolic Leadership Institute, liability for preservation of traditions, financial dependence on foreign centers, uncompetitiveness against secular media slowly arrived to a positive solution in one and a half decades of religious freedom. However, the Church faced new more serious threat of secularization, the maintenance of which has become an urgent task of both Orthodox and new Protestant communities.

The era of postmodernism and religious freedom in the country makes the Ukrainian Protestants to highlight key points in the definition of "primary - secondary" otherwise the Protestant Church that has always been guided by the principles of "Sola Fide" and "Sola

ципами «Sola Fide» та «Sola Scriptura», може в осяжній перспективі втратити статус «солі землі».

Ключові слова: пізній протестантизм, традиційні протестанти, неопротестанти, релігійна свобода, еволюція пізньопротестантських спільнот, інституційні трансформації, релігійно-суспільні зміни, десектанізація.

Scriptura", may lose its status of "salt of the earth" in prospect.

Keywords: Late Protestantism, Orthodox Protestants, Neo-Protestants, religious liberty, evolution of Late Protestant communities, institutional transformation, religious social changes, de-sectanization.

Постановка проблеми. Пізній протестантизм, особливо на останньому етапі свого розвитку, є найбільш інтенсивно зростаючим конфесійним відгалуженням християнства, що становить четверту частину від загальної кількості християнських релігійних організацій в Україні та постає динамічним чинником глобальної політики і транснаціональних відносин.

Розпад СРСР, однією з ідеологічних засад якого було викорінення релігійності, відкрило перед протестантизмом в Україні можливості, подібних до яких він не мав і не міг мати у жодний з періодів своєї півторастолітньої історії. Водночас нові соціально-політичні умови в 90-их роках ХХ століття та на початку ХХІ століття принесли протестантизмові в Україні і виклики, до яких він не міг бути підготовленим усім ходом своєї попередньої історії.

Необхідність поглибленого вивчення обраної теми пов'язана з тим, що вона дозволяє побачити місце й роль традиційних та нових протестантських церков у формуванні громадянського суспільства в Україні, масштаби, особливості та перспективи їх розвитку, зв'язок з соціокультурними процесами на пострадянському просторі.

Актуальність теми дослідження. Значне кількісне зростання євангельських церков в Україні першого десятиліття релігійної свободи, дедалі активніше впливало на життя суспільства. Між тим наукові зацікавлення динамікою, з якою протестантське середовище пройшло шлях від інтровертно-сектантської форми життя до створення екстравертно-деномінаційної конфігурації, суттєвість конфесійних трансформацій і переконфігурація в напрямку посилення неопротестантських спільнот не стало адекватними їхньому масштабові.

Зіткнення старих та нових протиріч, традицій та інноваційних процесів в громадах, неоднорідність неопротестантського руху з численною кількістю проблем, які проявлялися в добу української незалежності, а також вплив Заходу на традиційні протестантські конфесії роблять теоретичний аналіз змін у протестантському середовищі гостроактуальним питанням.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотний внесок у справу дослідження витоків і розвитку протестантизму на українських землях здійснили П. Кралюк, В. Любашенко та Ю. Решетніков.

Склад і структура протестантських громад, а також досягнення й проблеми, з якими зіткнулися пізньопротестантські церкви за роки незалежності Української держави всебічно аналізувалися у працях П. Яроцького та В. Єленсь-

кого. У контексті аналізу внутрішніх протиріч розвитку пізньопротестантських спільнот України слід виокремити праці М. Черенкова.

Неопротестантські конфесії стали предметом дослідження Л. Филипович, Н. Дудар, В. Титаренко. Осмисленню історії вітчизняного протестантизму сприяють праці С. Саннікова, І. Франчука та М. Жукалюка.

Мета і завдання дослідження. Стаття має на меті визначити тенденції і специфіку процесів змін в інституційній сфері життя протестантських церков України в перші півтора десятиліття функціонування релігійної свободи (кінець ХХ – початок ХХІ століть).

Виклад основного матеріалу

Падіння комунізму, незалежнення України поставили протестантів у країні в принципово нову ситуацію. По суті справи, український протестантизм чи не вперше переживає тривалий період релігійної свободи. Пригадаємо, що ні в другій половині ХІХ ст. (з часу утвердження протестантизму на українських землях), ні протягом майже усього ХХ ст. (хіба що за винятком 1917–1929 рр., названого самими євангелічними християнами «золотим десятиліттям»), українські протестанти не мали можливості повноцінно функціонувати, вільно розвивати свою місіонерську, освітню, соціальну та видавничу діяльність.

Проте на шляху інституалізаційного становлення, в період переходу від підконтрольної, «підпільної» і напівпідпільної діяльності до відкритої в умовах демократичного розвитку, українські протестанти зіткнулися з цілою низкою проблем, які можна поділити на три групи.

До першої належать ті проблеми, які стали типовими для всіх протестантських конфесій. До другої групи – протиріччя, які характерні лише для певних деномінацій – традиційних протестантів або неопротестантів. Третю групу становлять міжконфесійні протиріччя, які виникли між традиційними і – умовно – новими протестантами.

Отже, чи не першою – принаймні у часовому вимірі – серйозною проблемою, з якою зіткнулася протестантська спільнота у нових умовах функціонування, стала так звана «свідомість гетто», властива «старим» пізньопротестантським церквам як результат довгих років протистояння режиму, а також – оточуючому суспільству. І оскільки людина є складовою соціуму і найповніше може «розкритися» тільки перебуваючи у певній культурі, то зрозуміло, що за довгі роки радянського відторгнення протестанти вимушені були створити свою субкультуру.

Суть вказаної субкультури полягала у формуванні способу життя, яке було потужною альтернативою культурі «світу цього». Вона стала надійним засобом проти інфільтрації протестантського середовища світськими впливами. Проте так звана «сектантська субкультура» настільки закріпилася у свідомості українських протестантів, що ще й дотепер існує чимало її виявів. З цього приводу у газеті «Камень краеулыный» було поміщено ексклюзивне інтерв'ю

з відомим українським інтелектуалом і правозахисником Є. Сверстюком, який висловлює такі спостереження:

«Коли послухаєш виступ, скажімо, німецького протестанта, то відразу бачиш, що це другий масштаб мислення – це виступає громадянин Німеччини, який працює для Німеччини, він відчуває себе господарем своєї країни. А наш протестант, як не наш – життя його не стосується, загальні проблеми культури його не стосуються, проблеми мови не хвилюють. Він намагається якось вузько пояснити свої християнські обов'язки. Наші протестанти не виведені на великі соціальні магістралі»^[1].

Ще однією серйозною проблемою став гострий «дефіцит» кадрів, несформований інститут лідерства з належними знаннями і досвідом. Значна кількість лідерів емігрувала саме тоді, коли церкви масово приймали новонавернених. Лідерів, що залишились, не вистачало для різного роду служінь і, особливо, для відкриття нових церков. Молоді лідери ще не встигли набути тієї суми знань, молитовної практики та релігійного досвіду, які були необхідні для успішного служіння.

Третя проблема – це тенденція до утримання тих механізмів збереження традицій, які формувалися у протистоянні тоталітарній системі. Ці механізми значною мірою ґрунтувалися, серед іншого, на чіткому контролі інститутом лідерства особистого життя кожного віруючого. Відтворення цих механізмів у процесі пострадянської еволюції пізньопротестантських спільнот відштовхнула певну кількість новонавернених. Групова пам'ять про існування в тоталітарному просторі, де персональну автономію особи було мінімізовано, чинила спротив запровадженню будь-яких форм жорсткого контролю за поза виробничою сферою індивідуальної життєдіяльності особи. Чимало традиційних протестантських церков натомість вбачали саме у суворому контролі метод набуття святості і чистоти перед Богом, а відтак радше об'єктивно фокусувалися на консервації наявної групової структури і ресурсу, ніж на їхньому розширенні. У богословському сенсі в таких спільнотах йшлося про збереження кола обраних, «солі землі», а не перетворення на громаду помісної церкви, яка була б здатна виявити терпіння до будь-якої людини, дозволивши Богові змінити її.

Потрібно зауважити, що нові протестантські громади, особливо харизматичні, які тільки-но з'явилися в Україні на початку 90-их років цієї проблеми не мали, оскільки по-перше, були спрямовані перш за все на спасіння людини, а вже потім на питання освячення. Далі, протестантські християни, які «народилися» за нових історичних умов, були вільними від ланцюгів страху, в яких ще певний час лишалися протестанти, що пережили тоталітарний режим. Свобода від страху давала можливість впевнено проникати в різні сфери суспільства. По-третє, неопротестанти були сміливими і в запровадженні

^[1] Кухарчук Р. Диссидент Евгений Сверстюк: «Некоторые протестанты сами работают на понятие «секта» своей замкнутостью, социальной безответственностью и культурной пассивностью» // Р. Кухарчук. Камень краеугольный. – 2004. – № 3. – С. 6.

нових методів та форм служіння, що відповідали духові часу – прославленні, створенні реабілітаційних центрів, що теж приваблювало багатьох «зі світу».

Четвертою проблемою є та, що українські громади були фінансово залежними від зарубіжних церков, і не завжди проводили служіння у такій формі, яка є близькою для українського менталітету. «Зарубіжні організації руйнували стосунки, ігноруючи місіонерські принципи – враховувати особливості національної культури. Вони прагнули до створення своїх організацій, структур, деномінацій, а не сприяли розвитку національного руху, поводити себе інколи не як партнери, а як господарі, за принципом: “хто платить, той і музику замовляє”»^[2].

П’ята проблема, яку ще з початку ХХІ ст. несила вирішити церкві – це питання застосування ЗМІ в розповсюдженні Євангелії. «Церква в пострадянських державах, – пишеться в одному з номерів “Камня краєугольного”, – виявилася нездатною гідно поводити себе в умовах демократії. Певною мірою це можна пояснити. Тому що не було раніше можливості створювати впливові християнські ЗМІ, була відсутня систематична біблійна освіта в сучасному розумінні цього слова. Тепер умови гри змінилися. А от в мозку деяких християн такі зміни повинні ще відбутися»^[3]

Отже, ті чинники, які були принциповими в питанні виживання в 60–80-ті роки – замкнута, «своя» субкультура, тенденція до самозбереження, що проявлялась в контролі всіх сфер поведінки віруючих, за нового ладу стали «гальмом» для українського протестантизму.

Умовно, з огляду на соціальну поведінку, в сучасному українському протестантизмі можна виокремити три течії. Для першої, яку складають нереєстровані громади в адвентизмі, баптизмі та п’ятидесятництві, характерна низька соціальна діяльність. Такі ознаки є наслідком сильних есхатологічних настроїв, де вся увага сфокусована на церкві періоду «піднесення», на очікуванні кінця світу і приходу антихриста. Для цих громад властива висока концентрація на власній святості, яка, на думку лідерів, досягається окрім дотримання і виконання обов’язкових вимог християнина – читання Святого Письма, молитви та відвідування церковних служінь, максимальним неприйняттям «світу» – технічних засобів, мистецьких надбань людства, які не входять до християнської скарбниці, а також західної специфіки служінь. Відповідно, протестанти нереєстрованих громад намагаються зберегти всі доктринальні принципи, форми і методи служіння, що склалися за століття вітчизняного протестантизму.

Проте низки проблем, з якими зіткнулися традиційні реєстровані громади, у нереєстрованих громад немає, оскільки поповнення громад через жорстке неприйняття «того, що в світі», здебільшого відбувається не завдяки приходу неофітів, а завдяки високому дітонародженню, штучне обмеження якого є

^[2] Приступа Т. Простираясь вперед...// Т. Приступа. Вера и жизнь. – 2000. – № 4. – С. 13.

^[3] Кухарчук Р. Свобода слова по-христиански // Р. Кухарчук. Камень краєугольный. – 2003. – № 1. – С. 6.

неприпустимим. А, отже, «між автохтонами і неофітами» фактично відсутні протиріччя.

Другій когорті українських протестантів, яку складають традиційні громади з реєстрованим статусом, притаманна активна місіонерська, соціальна і суспільна робота, віра в друге духовне пробудження в Україні. Але така активна діяльність (активні контакти із західними церквами й навчальними закладами, поширення перекладної богословської літератури, прихід до церков неофітів) сприяла накопиченню в більшості протестантських громад низки типових проблем — «протиріччя між традиціоналізмом і лібералізмом, між суто українськими й американо-європейськими протестантськими моделями влаштування конфесійного життя, між старшим і молодшим поколіннями віруючих, між «автохтонами» і «неофітами», між залишками сектантської ментальності й новими оцерковленими формами функціонування громад, зрештою, між традиційним і новаційним (західним) богословським мисленням»^[4].

Чи не найголовнішим предметом протиріч у традиційних протестантських громадах виявлено ставлення до суспільства. У цьому зв'язку сучасний дослідник Ю. Решетніков, вивчаючи соціально-політичні погляди євангельських християн-баптистів, писав: «Прихід за останні 13-15 років до баптистських церков значної кількості людей з вищою освітою спричинив певні зрушення в розумінні місця баптизму в громадському житті. Якщо раніше панувала закрита модель, то сьогодні багато євангельських християн-баптистів усвідомлюють необхідність побудови якісно нових відносин із суспільством, активної присутності у вітчизняному культурному полі тощо. З іншого боку, існує й доволі потужне консервативне крило, яке складається не тільки із старших людей, а й віруючих середнього та молодого віку, як правило, з числа потомствених баптистів, вихованих у традиційному дусі. Вони виступають за збереження закритої моделі, яка, на їхню думку, конститутивно притаманна вітчизняному баптизму, що розглядає суспільство лише як поле для євангелізаційної роботи у вузькому значенні слова. Вони побоюються певної відкритості церкви, гадаючи, що це може привести до втрати самобутності українського баптизму»^[5].

По-друге, практика «пасторського служіння», що розділяє віруючих на клір і рядову масу, строго ритуалізує богослужіння, що фактично суперечить протестантському принципу «всезагального священства»^[6]. Як наслідок, рядові парафіяни дедалі відсторонюються від вирішення важливих проблем церковного життя, оскільки з'явилася «каста професіоналів».

По-третє, йдеться про випрацювання організаційної форми, пропозиції щодо якої зорієнтовані на побудову єпископальної моделі церковного життя.

^[4] Яроцький П. Протестантизм в Україні: динаміка змін // П. Яроцький. Людина і світ. — 2004. — № 7. — С. 3.

^[5] Решетніков Ю. Між традицією і модернізмом. Соціально-політичні погляди євангельських християн-баптистів // Ю. Решетніков. Людина і світ. — 2004. — № 8. — С. 12.

^[6] Яроцький П. Протестантизм в Україні: динаміка змін // П. Яроцький. Людина і світ. — 2004. — № 7. — С. 5.

Однак як в баптистських, так і в п'ятидесятницьких колах вони викликали серйозні дискусії здебільшого між «автохтонами і неофітами». Так, п'ятидесятницький пастор, відомий дослідник історії п'ятидесятництва Володимир Франчук говорить про єпископальну форму як «особливо небезпечну тенденцію у п'ятидесятництві». «Довічні єпископи», – підкреслює В.Франчук, – «початок тоталітарного церковного клерикалізму»^[7]. Б'ючи на сполох з приводу цієї вкоріненої тенденції, В.Франчук застерігає: якщо не покласти край «подальшому відступу від простоти у Христі», не повернутися до Біблії і не стати на ґрунт Святого Письма, то «можна очікувати явлення п'ятидесятницького «Патріарха Київського, Львівського, Всеукраїнського»^[8]. Загострюючи увагу на цій «небезпечній тенденції у п'ятидесятництві», В. Франчук пропонує задуматися над історією розвитку християнської Церкви, оскільки, на його думку, «занепад християнства почався саме з цього – з установавання й наступного значення влади єпископів. І також добре відомо, що відродження християнства, розпочате Реформацією, почалося саме з відкидання цієї влади»^[9]. Тим часом ідея подальшої централізації набувала все потужнішого розмаху. «Практично всі пропозиції щодо подальшої організаційної форми Союзу ЄХБ, що надіслані на адресу правління ВСО ЄХБ з місць напередодні з'їзду 2002 р., зорієнтовані на побудову єпископальної моделі церковного життя. Зрозуміло, що це й передбачає істотну централізацію»^[10].

По-четверте, проблемою став повільний ріст громад. З тієї причини, що на перше десятиліття ХХІ ст. кількісне зростання всіх протестантських громад уповільнилося, порівняно з початком та серединою 90-их років, то серйозною проблемою стало виникнення саме цього питання. Протестантські ЗМІ, вдаючись до розв'язання цього найголовнішого для церкви завдання – навернення людей до Бога, висновують, що «на сьогодні більшість людей вже мали нагоду почути проповідь Євангелії, тобто Слова». Час масових євангелізацій минув, настав час індивідуальної євангелізації, в якій потрібно показати «добрі діла», терпіння^[11], що наразі не завжди вдається багатьом сучасним християнам.

По-п'яте, актуальним питанням для церков стало вирішення дилеми: «Як, проникнувши в усі сфери суспільства, будучи активними в ньому, зберегти статус “солі землі”»? Що ж врешті-решт є первинним – тим, чим не можна поступитися, а що вторинним, – тим, що може піддаватися певним змінам. У зв'язку з цим у протестантському світі ведуться гострі дискусії, які позначені різноманітними позиціями, одні з яких є наслідком традиційного світогляду, інші – інноваційного. З аналізу різних джерел зрозуміло, що лідери все частіше підходять до такої межі, де незмінними повинні бути зміст та ідея, що

^[7] Франчук В. Просила Россия дождя у Господа // Франчук В. – К., 2003. – Т. 3. – С. 967.

^[8] Там само.

^[9] Яроцький П. Протестантизм в Україні: динаміка змін // П. Яроцький. Людина і світ. – 2004. – № 7. – С. 5.

^[10] Там само.

^[11] Андросов Г. Зона пріоритетного розвитку // Г. Андросов. Благовісник, 2003. – № 4. – С. 20.

викладені у Святому Письмі, інші ж моменти, а саме як їх втілювати, повинні змінюватися відповідно до особливостей конкретної епохи. Так, пастор, Президент одного з п'ятидесятницьких об'єднань «Українська місіонерська церква» (ОРГХВЕ УМЦ) В. Решетинський говорить: «Для будь-якої церкви абсолютними істинами лишаються: Євангеліє, суть, принцип, метод, зміст, ідея, віровчення, стратегія. Для будь-якої церкви відносними істинами є: форма, засоби і види служінь, тактика, методика, бачення, структура, культурні відмінності»^[12].

Протестантські лідери традиційних громад стурбовані тим, що сучасні служіння зорієнтовані здебільшого на задоволення емоційних потреб адептів, ніж на те, щоб доносити Слово Боже: «Для християнського “відеопокоління” ...емоційні потреби уже давно не задовольняються Словом Божим», – зазначалося в баптистському журналі «Вера и жизнь»^[13].

Стурбовані протестанти й зміною семантики слова «євангельський», що набувало на початку ХХІ століття дещо іншого відтінку. Раніше слово «євангельський» означало вірність Біблії, наразі воно стало «розпливчатим», що є проявом «...вторгнення оманливих уявлень зі сфери гуманізму, фемінізму, еволюціонізму...; безкарності за гріхи і лжевчення...; піднесення свого «я» над величчю і святістю Бога; ...заміна глибини біблійного вчення переказом біблійних подій, оспівуванням людського досвіду..., зростаюча відкритість у відношенні екуменії (злиття) віросповідань...»^[14].

Крім вищезазначених проблем традиційним протестантам на початку ХХІ століття доводилося «захищатися» від так званих «західних» та «харизматичних» нововведень у богослужіння і обрядову сферу.

«Західні» нововведення проявлялися в тому, що «старим» українським протестантам, зокрема баптистам, доводилося «відстоювати свою національну самобутність перед обличчям загрози вестернізації, пов'язаної із величезним обсягом контактів вітчизняних баптистських церков із своїми західними одновірцями. Так, якщо раніше національна самобутність вітчизняних євангельських християн-баптистів проявлялася, зокрема, й у тому, що вони святкували Хрещення, Стрітіння, Переображення, то останнім часом значна кількість церков, особливо нових, переходить до святкування практично лише Різдва, Великодня та Трійці, уподібнюючись у цьому закордонним баптистським церквам»^[15].

Часто традиційні громади звинувачували у «відступності від євангельських принципів» «харизматичне» прославлення, яке практикувалося новими церквами і місіями. До того ж, лідери традиційних громад відстоювали позицію,

^[12] Решетинський В. Нове і старе в царстві Божому // Решетинський В. Христианская надежда. – 2004. – № 2. – С. 2.

^[13] Зайбель А. Дух времени и ветры учений: Критический анализ евангельского движения Запада на разломе тысячелетий // А. Зайбель. Вера и жизнь. – 2000. – № 6. – С. 1.

^[14] Там само.

^[15] Решетников Ю. Українські баптисти і національне питання. [Електронний ресурс] – Режим доступу : // http://www.realis.org/article_Resh_baptist.html //14.12.2005.

за якою брати участь у хлібопереломленні має право лише той, хто «пройшов через водне хрещення, не перебуває на замітці та не відлучений від церкви»^[16].

Крім вищевказаної проблематики традиційні протестанти продовжують непогоджуватися з позицію, теж здебільшого інспіровану харизматичним рухом — це служіння жінки-пастора в церкві. Як і раніше, провідні лідери церков вважали, що жінка може репрезентувати себе лише в служінні недільних шкіл, прославлення, диякона, але не може брати участі в пасторському служінні. Зокрема, якщо баптисти заперечують можливість проповідування жінки з кафедри і категорично не сприймали жіноче священство, то вже п'ятидесятники допускали, що, як виняток, жінка може бути пастором. Для опитаних пасторів громад, які входять до Об'єднання незалежних харизматичних християнських церков України, жінка-пастор, у принципі, не становить проблеми^[17].

У неопротестантському русі, що здебільшого репрезентований харизматами, проблематична сфера на початок ХХІ століття дещо відрізнялася від тих викликів, з якими зіткнувся традиційний протестантизм.

Харизматичний рух в Україні досить неоднорідний. Нараховуючи вісім Об'єднань та Союзів, він умовно поділяється на два напрями. До першого належать так звані «помірковані» харизмати. Такий напрям складають об'єднання та союзи, які вирізняються практикою новизни, що стосується форм і методів служіння, але в догматичних питаннях здебільшого тяжіють до традиційних поглядів. Другий — це рух «Посольства Божого», для якого характерні: єпископальна модель, що передбачає строгу підзвітність і чітку централізацію, незвичне для традиційних протестантів ставлення до політики, за якою «церква і політика нерозривні», ставлення до служіння, де «кожний вірний — пастор». Такі погляди викликають певні протиріччя між самими харизматами. Харизматичні лідери, з традиційними поглядами вважали, що церква і держава — це різні суспільні інститути. Крім цього, різні погляди і в питанні наділення харизмою лідерства, згідно з якими далеко не кожен вірний може бути пастором. Здебільшого інституалізація харизматичних громад відбувається через єпископальну модель, проте «старші пастори» стверджували, що така модель потрібна для спільного вирішення певних питань, але пастор помісної церкви повинен керуватися принципом підзвітності перед Богом у прийнятті рішень для церкви, за яку він відповідальний як пастор. В Об'єднанні «Посольства Божого» єпископальна модель передбачала чітку підзвітність пасторів старшим пасторам, які в свою чергу звітували перед Апостолом — Сандеєм Аделаджа. У «Посольстві Божому» існувала строга звітність за кожную людину перед Богом і перед пастором Сандеєм Аделаджа. Щотижня 12 учнів

^[16] Інтерв'ю з пастором ц. «Благодать спасіння» А.Купрієнком, м. Бориспіль; Інтерв'ю з лідером прославлення ЦАСД В.Чіпчаром, м. Київ; Служіння хлібопереломлення ц. «Надія», м. Бориспіль (Архів автора).

^[17] Спис О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // О. Спис. Українське релігієзнавство.— 2005. — № 2. — С. 88.

пастора Сандея Аделаджа подавали подібний звіт за новонавернену людину до церкви» – зазначалося на сайті «Посольство Боже»^[18]. Крім цього, всі дочірні церкви повинні дотримуватися того бачення, яке отримав їхній Апостол.

Вирішуючи питання повільного росту громад, харизматичні лідери прийшли до висновку, що питання освячення вірних, яке ще десять років тому було другорядним у порівнянні з доктринами успіху та прославлення, їм не уникнути, бо ж воно дійсно відіграє серйозну роль у наверненні неофітів. Харизмати, так як і традиційні протестанти сходилися на думці, що час масових евангелізацій минув, а для індивідуальних евангелізацій лише одних слів бракує, потрібно більше – «бути світлом», а значить питання освячення потребує серйозного акценту в житті кожного віруючого. З цього приводу один з харизматичних лідерів зазначав, що у вісімдесяти роки «була особлива Божя благодать, яка сьогодні не відчувається»^[19]. Причиною втрати благодаті сьогодні є відсутність у віруючих пріоритету святості, яка породжувалась страхом Божим, «...наприклад, розлучення були рідкими, поодинокими випадками. Сьогодні, – продовжує пастор, – сотні таких процесів, особливо в харизматичних церквах.»^[20].

У зв'язку з таким розумінням через півтора десятиліття функціонування руху, харизматами переглядалося й питання ставлення до гріха. Раніше широко побутувала думка, «що якщо людина вже віруюча, то їй уже не страшний гріх, і вона може дозволяти собі вільності, не боячись наслідків»^[21]. «Але таке розуміння, – як писав харизматичний пастор К. Шаповалов, – ересь, воно повністю не відповідало Божому Слову»^[22].

Через 10–15 років функціонування руху у харизматичних колах виникла потреба переглянути і зміст проповідей, визначаючи, що не завжди у центрі сучасних проповідей «стоїть істина про Христа розп'ятого», тоді, як «Христос і при тому розп'ятий, Він і тільки Він має бути в центрі...проповіді». Тому «жодна ідея, жодне вчення, яке претендує на унікальність, але не відповідає евангельському вченню, – не є істина»^[23].

Причиною повільного росту громад деякі пастори вважали ще й неправильне розуміння пасторської ролі. «Більша частина сучасних пасторів, – нарікали вони, – здійснює лише керівництво церквою і здебільшого – не виходячи з церковних офісів», тобто мають «статус офісних пасторів» з «пасторськими атрибутами – шкіряним портфелем і мобількою». Хоча «Євангеліє – головне

[18] Система 12. «Посольство Боже» входит в десятку самых быстрорастущих церкв мира [Електронний ресурс] – Режим доступу : // http://www.godembassy.org/ru/diractions_/sistema12.php16.

[19] Кухарчук Р. Пасторский взгляд на современную церковь // Р. Кухарчук. Камень краеугольный. – 2004. – № 3. – С. 3-4.

[20] Там само.

[21] Служіння першого молодіжного харизматичного фестивалю, м. Ворзель, 11 червня 1993 р. (Архів автора).

[22] Шаповалов К. Есть ли последствие греха // К. Шаповалов. Камень краеугольный. – 2005. – № 23. – С. 3.

[23] Ильчук В. Христоцентризм // В. Ильчук. Камень краеугольный. – 2003. – № 9. – С. 5.

завдання для кожного віруючого, в тому числі і пастора», – писалося у статті «Сумні роздуми веселого харизматичного пастора»^[24]. Зазначимо, що «статус офісних пасторів» ніколи не був характерний для вітчизняного традиційного протестантизму, оскільки пастор завжди був швидше слугою, ніж «босом».

Порівняно із радянським періодом дещо послабилася і церковна дисципліна. Члени громад на початок ХХІ століття почувалися, за висловом одного з пресвітерів, «вільніше у своїх відносинах із зовнішніми і, взагалі, зі світом. Протестантські лідери по-різному розуміють, що таке «лібералізація церковного життя», але переважна більшість до «лібералізації» ставиться із підозрою. «Краще консерватизм, ніж лібералізм, – зазначав з цього приводу М. Паночко, голова ВСХВЕ, – Біблія лібералізму не допускає»^[25].

За словами усіх без винятку протестантських лідерів сучасна протестантська громада не скеровувалася на контроль за усіма сферами життєдіяльності своїх членів. За словами харизматичного пастора Генрі Мадави «контролювати особистість не можна, її можна лише надихати»^[26]. А ще один із харизматичних пасторів А. Купрієнко вважає, що «чим більший контроль один за одним, тим більше приховується гріх»^[27]. Хоча троє лідерів під час проведення експертного опитування визнали, що в комуністичну добу пресвітери прагнули такого контролю, «аби забезпечити віруючих християн від атеїстичної іржі», а один з них зауважив, що «у нинішньому суспільстві іржі не менше, а, можливо, й значно більше, ніж тоді»^[28].

Виключення з членів церкви практикувалося нерідко, і було крайньою мірою, необхідністю на яку вказує Святе Письмо. Слово Боже насамперед має на меті забезпечення від «вірусу», котрий здатний вразити всю церкву. Причиною виключення найчастіше були перелюб, пияцтво, тютюнокуріння або здійсненні злочину. У адвентистських громадах, де особлива увага приділяється дотриманню суботи та «санітарної реформи», відлучення практикувалося як за порушення цих принципів, так і за поганий догляд за дітьми. Зверталася увага й на те, як саме людина переживає одноразово скоєний гріх і наскільки глибоким є її розкаяння. Більшість баптистських, п'ятидесятницьких та адвентистських лідерів зауважували, що виключення з числа церковних громад є обов'язковими, але тоді, коли «гріх вже став системним»^[29].

Водночас, лідери харизматичних громад демонстрували дещо ліберальніший підхід. Як наслідок, виключення з церкви було дуже рідкісним випадком

^[24] Рабый Ю. Печальные раздумья веселого харизматического пастора [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.pastor.ru/articles/article.asp?en=&cm=&cs=&id=560>

^[25] Спис О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // О. Спис. Українське релігієзнавство. – 2005. – № 2. – С. 88.

^[26] Там само.

^[27] Відповідальність перед Богом // Проповідь пастора А. Купрієнка. ц. Благодать спасіння» м. Бориспіль Київської області 23 липня 2006 р. (Архів автора).

^[28] Спис О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // О. Спис. Українське релігієзнавство. – 2005. – № 2. – С. 88.

^[29] Там само.

і мало місце тоді, коли людина «грішить свідомо і наполегливо». Тут керувалися принципом, згідно з яким «церква має бути радше лікарнею, ніж каральною установою».

Втім, і лідери традиційних для України пізньопротестантських спільнот, і харизматичні пастори одностаїні у гранично негативному ставленні до розлучень, одностатевих шлюбів, гомосексуалізму та абортів. При цьому оцінка шлюбів із іновірцями протестантськими лідерами залишається в цілому негативною. Причому адвентистські лідери заявляли про категоричне неприйняття таких шлюбів. Хоча через це з адвентистських громад не виключали, проте такі шлюби не благословлялися. Лідери інших конфесій не схильні забороняти такі шлюби, щоправда з православними християнами він дозволяється за умови, якщо ті виявляться «духовно відродженими». Деякі пастори-п'ятидесятники шлюб із православними взагалі не схвалюють^[30].

Якщо брати проблему ширше, то українські протестанти, демонструючи толерантність стосовно «інших християн», виявляли граничну обережність щодо екуменічного руху. З тривогою за розвитком екуменізму спостерігали адвентисти: заради того, щоб бути разом, необхідно чимось жертвувати, йти на компроміси, у тому числі віроповчальні, що означатиме руйнування підвалин віри. Певна когорта ж п'ятидесятників вважала, що екуменізм, який ґрунтується на непорушному камені християнської віри, є прийнятним і навіть необхідним; важливо, щоб при цьому християнська єдність не підмінялася віровизнаневим релятивізмом, підміною християнства релігійними філософіями і запозиченнями з ідейних конструкцій течій «Нового віку». Таку позицію поділяли і харизмати. Принагідно нагадаємо, що євангельсько-баптистське братство, будучи найчисленнішим у Європі, так і не повернулося до Всесвітньої Ради Церков, звідки у складі Всесоюзної Ради євангельських християн-баптистів вийшло наприкінці 1980-х років.

У більшості громад, чії лідери інтерв'ювалися під час експертного опитування в 2005–2006 рр., зазначили, що протиріччя між віруючими різних поколінь існують, хоча практично всі респонденти вважали такі протиріччя природними. Неоднакові погляди існували головним чином там, де йшлося про форму богослужінь, їхній музичний супровід, а також про зовнішній вигляд. Практично жоден з лідерів не вважав, однак, що ці протиріччя здатні призвести до серйозних ускладнень у відносинах між віруючими.

Деякі, хоча і не радикальні, зміни порівняно з минулими роками відбулися у ставленні до зовнішнього вигляду членів протестантських громад. Більшість опитаних розділяли погляд, висловлений одним з баптистських пресвітерів: «Зовнішність не регламентується у Новому Заповіті, але віруючі повинні одягатися так, як личить святим». Тобто помірна косметика, біжутерія дозволялася і адвентистськими, і деякими п'ятидесятницькими лідерами. Жорсткішу позицію в порівнянні з початком 90-их рр. щодо регламентації норм зовнішнього вбрання висловили деякі харизмати.

^[30] Там само. – С. 89.

Під час експертного опитування, протестантським лідерам ставилося питання, що найбільше їх непокоїть на тому етапі розвитку сучасного суспільства. Переважна більшість з них, відповідаючи на це питання, говорила про знебоження світу, про секуляризацію, під якою вони розуміють масову втрату віри у Бога. Так, пастор однієї з п'ятидесятницьких церков В. Котовський підкреслював, що «для церкви гоніння є не страшними, оскільки час показав, що гоніння навпаки зміцнило церкву. Найстрашнішим ворогом для церкви є секуляризація». Інші лідери називали найрізноманітніші причини цього явища. Так, скажімо, М. Паночко зазначав, що сучасні церкви, особливо харизматичні, захопилися емоціями і втратили благоговійність, Божий страх, що й призвело, на його думку, до проникнення «мирського» духу в церкву^[31]. Подібні міркування були зафіксовані під час інших опитувань протестантських пасторів в Україні. Так, Мері Рабер наводить слова пастора баптистської церкви з Черкас: «Нині дуже багато західного впливу. Ми втратили благоговіння. Це виявляється і в одязі, і в поведінці. Люди починають звикати до безтурботності». Пастор баптистської громади з міста Коростеня Павло Грищенко визнавав, що він бачить деградацію у роботі церкви. З ним погоджується член церкви В. Чернова: «Раніше всі прагнули допомагати. Тепер всі хочуть грошей. Всі хочуть будувати кар'єру»^[32].

Пастор однієї з харизматичних церков В.Сливка, називав три головних, на його переконання, причини секуляризації. По-перше, це відсутність святості в церкві; по-друге, — багатство й вседозволеність, які дають людині ілюзію самодостатності й на цьому пошуки нею Бога припиняються; і, по-третє, це втрата служіння пророка, яке потрібно для підтримки чистоти у церкві. Натомість, Г. Комендант причиною секуляризації вважав відсутність високодуховного морального життя кожного конкретного віруючого, а В. Решетинський вказував, що секуляризація відбувається тоді, коли: 1) церква у своєму прагненні посилити вплив на цей світ намагається нічим від нього не відрізнятись; 2) коли доктрина процвітання починає домінувати і витіснити всі інші доктринальні положення; 3) коли компроміс переходить той крихкий вододіл, за яким починається духовне ослаблення^[33].

ВИСНОВОК

Отже, доба постмодернізму і релігійної свободи в країні змушує українських протестантів розставити правильні акценти у визначенні «первинне-вторинне», без чого протестантська церква, що завжди керувалася принципами «Sola Fide» та «Sola Scriptura», може в осяжній перспективі втратити статус «солі землі».

^[31] Там само. — С. 93.

^[32] Мэри Рабер. Радость или горе: размышляя о переменах, произошедших в среде украинских евангельских христиан за годы независимости страны // Мэри Рабер — Вестник служений и церковей «Восток-Запад» (East-West Church and Ministry Report. — Том 12. — Выпуск 1 (зима 2004 года).

^[33] Спис О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // О. Спис. Українське релігієзнавство.— 2005. — № 2. — С. 94.

Список використаних джерел

- Андросов Г. Зона пріоритетного розвитку // Г. Андросов. Благовісник. – 2003. – № 4. – С. 20-22.
- Відповідальність перед Богом // Проповідь пастора А. Купрієнка. ц. Благодать спасіння» м. Бориспіль Київської області 23 липня 2006 р. (Архів автора).
- Зайбель А. Дух времени и ветры учений: Критический анализ евангельского движения Запада на разломе тысячелетий // А. Зайбель. Вера и жизнь. – 2000. – № 6. – С. 1-4.
- Ильчук В. Христоцентризм // В. Ильчук. Камень краеугольный. – 2003. – № 9. – С. 5.
- Інтерв'ю з пастором Озерчуком А.І. (Архів автора).
- Інтерв'ю з пастором ц. «Благодать спасіння» А.Купрієнком, м. Бориспіль; Інтерв'ю з лідером прославлення ЦАСД В.Чіпчаром, м. Київ; Служіння хлібопереломлення ц. «Надія», м. Бориспіль (Архів автора).
- Кухарчук Р. Диссидент Евгений Сверстюк: «Некоторые протестанты сами работают на понятие «секта» своей замкнутостью, социальной безответственностью и культурной пассивностью» // Р. Кухарчук. Камень краеугольный. – 2004. – № 3. – С. 6.
- Кухарчук Р. Пасторский взгляд на современную церковь // Р. Кухарчук. Камень краеугольный. – 2004. – № 3. – С. 3-4.
- Кухарчук Р. Свобода слова по-христиански // Р. Кухарчук. Камень краеугольный. – 2003. – № 1. – С. 6.
- Мэри Рабер. Радость или горе: размышляя о переменах, произошедших в среде украинских евангельских христиан за годы независимости страны // Мэри Рабер – Вестник служений и церквей «Восток-Запад» (East-West Church and Ministry Report. – Том 12. Выпуск 1 (зима 2004 г.).
- Приступа Т. Простираясь вперед...// Т. Приступа. Вера и жизнь. – 2000. – № 4. – С.10-13.
- Рабый Ю. Печальные раздумья веселого харизматического пастора [Електронний ресурс] – Режим доступу : //http://www.pastor.ru/articles/article.asp?en=&cm=&cs=&id=560
- Решетинський В. Нове і старе в царстві Божому // Решетинський В. Християнська надія. – 2004. – № 2. – С. 2.
- Решетніков Ю. Між традицією і модернізмом. Соціально-політичні погляди евангельських християн-баптистів // Ю. Решетніков. Людина і світ. – 2004. – № 8. – С. 12-14.
- Решетніков Ю. Українські баптисти і національне питання. [Електронний ресурс] – Режим доступу : // http: www.realis.org/article_Resh_baptist.html //14.12.2005.
- Система 12. «Посольство Боже» входит в десятку самых быстрорастущих церков мира [Електронний ресурс] – Режим доступу: // http:www.godembassy.org/ru/directions_/sistema_12php16.
- Служіння першого молодіжного харизматичного фестивалю, м. Ворзель, 11 червня 1993 р. (Архів автора).
- Спис О. Релігійно-суспільні та соціокультурні зміни в пізньопротестантських громадах (за результатами експертного опитування) // О. Спис. Українське релігієзнавство. – 2005. – № 2. – С. 86-94.
- Франчук В. Просила Россия дождя у Господа // Франчук В. – К., 2003. – Т. 3. – С. 967.
- Шаповалов К. Есть ли последствие греха // К. Шаповалов. Камень краеугольный. – 2005. – № 23. – С. 3.
- Яроцький П. Протестантизм в Україні: динаміка змін // П. Яроцький. Людина і світ. – 2004. – № 7. – С. 2-10.